

---

**Interview: prof. Mehmedalija Hadžić**

## Muslimani moraju postići konsenzus o ključnim pitanjima vjerskog i kulturnog razvoja

**K**AO POSLJEDICA TRAGANJA za vlastitim identitetom s kraja prošlog i na samom početku 21. stoljeća u Bosni i Hercegovini je došlo do snažne pluralizacije/polarizacije religijskoga mišljenja u čijem je središtu smješteno pitanje re/interpretacije islamske Tradicije (Sunneta), odnosno Identiteta.

Između pretjeranoga islamskoga akademizma, s jedne, i nemuštoga, odnosno beživotnoga muslimanskoga tradicionalizma, s druge strane, koji proteklih godina nisu mogli zadovoljiti očekivanja mladih generacija i promotora tzv. individualne ili difuzne religioznosti, raznoliki pravci tumačenja islama nalaze pogodno tlo za

pojavu i polagahni razvoj. Sa svojim specifičnim religijskim shvaćanjem svijeta, specifičnim uređenjem socijalnih i u najširem smislu društvenih odnosa među ljudima, oni, nesumnjivo, ostavljaju reperkusije na društvenu praksu muslimana Bošnjaka.

Uz duboke društvene, političke i kulturološke procese koji se trenutno odvijaju u našem društvu, pluralizam tumačenja islama bit će jedan od značajnih faktora njegova razvoja, a samim time i razvoja islamske zajednice u narednih nekoliko desetljeća, spram koga se moramo ozbiljno i krajnje odgovorno odrediti. Kada kažem “moramo”, onda želim kazati da raznolike škole ezoterijskog i egzoterijskog tumačenja

islama danas u Bosni i Hercegovini, zbog svoje složenosti, zahtijevaju svestraniju valorizaciju ne samo teologa nego i povjesničara, sociologa, filozofa, politologa i pravnika. Nažalost, dosada se nije pojavila niti i jedna ozbiljnija i kritički svestranija studija koja ovu pojavu sagledava unutar krize modernog islamskoga identiteta koja već punih dvadeset godina određuje razvoj bosanskohercegovačke islamske zajednice i njenih institucija. O tim složenim procesima, njihovim izazovima za vjerske institucije Bošnjaka muslimana, teorijskim stajalištima naših istaknutih intelektualaca za ovaj broj *Znakova vremena* razgovaramo sa Mehmedalijom Hadžićem, bivšim ambasadorom naše države u Saudijskoj Arabiji i bivšim savjetnikom za šerijatska pitanja u Kabinetu aktualnog reisu-l-uleme Mustafe Cerića.

☉ Spadate među one intelektualce koji su imali zapaženu ulogu u očuvanju i afirmaciji vjerskog i kulturnog identiteta muslimana Bošnjaka u drugoj polovini 20. stoljeća. Da li biste mogli naznačiti osnovne linije razvoja bosanskomuslimanskoga identiteta u 20. stoljeću?

Kao što je znano, na ovim prostorima su se u vrlo zgusnutim vremenskim razmacima zgađali neki od najznačajnijih događaja ljudske povijesti, uslijed čega je ovdašnji čovjek uvijek silno patio i

trpio. Stoga, golemo su u pravu oni koji kažu da je ovdje bilo i suviše dramatičnih zbivanja, a vrlo malo ravnoteže i historijskog mira. I Bošnjaci kao jedan od najstarijih ovdašnjih naroda dijelili su zajedničku sudbinu i patnju s drugima. U stalnim nastojanjima da sačuvaju svoju posebnost, svoju "drukčijost" i svoj životni prostor, bili su izloženi kontinuiranim napetostima i prisiljeni na podnošenje najtežih iskušenja, od pokušaja njihove nasilne asimilacije, zatiranja identiteta do etničkog čišćenja i potpunog uništenja i uklanjanja svakog traga njihovog postojanja na ovim prostorima. Nedvojbeno, jedan od najtežih perioda u dugoj, milenijskoj povijesti našeg naroda bio je onaj na samom kraju drugog i ulasku u treći milenij novog perioda ljudske historije, kada je nad njim naočigled čitavog svijeta, njegovu ravnodušnost pa čak, moglo bi se kazati, i uz blagonaklonost najmoćnijeg njegovog dijela, izvršen stravičan genocid. No zahvaljujući, prije svega, Božijoj milosti, a zatim golemoj životnoj vitalnosti koju su uvijek ispoljavali u najtežim trenucima borbe za svoj svekoliki opstanak, te nesebičnoj pomoći jednog dijela čovječanstva, bošnjački narod je izbjegao potpuno uništenje i ponovo opstao.

A sad, vraćam se na pitanje o osnovnim crtama razvoja bosanskomuslimanskog identiteta u 20. stoljeću. Kao što je poznato, identitet je, jednostavno kazano, nešto što se tiče znanja, svijesti i

uvjerenja, odnosno to je stvar srca. Riječ je o tome da se nesvjesna slika o sebi dovede na razinu refleksivnog. Ja jesam ja samo u onoj mjeri u kojoj znam i razumijevam svoje jastvo i predstavljam ga. Ovo važi za svakog pojedinca i za svaku zajednicu.

Muslimani na ovim prostorima dijele sličnu sudbinu muslimana u mnogim krajevima svijeta. U prošlom stoljeću i oni su se suočili s izazovima koji su im priječili da se snažnije ispolje kako u nacionalnom tako i u društveno-kulturnom i duhovno-povijesnom smislu (pokušaji asimiliranja, nacionaliziranja, ateiziranja, anacioniliziranja, ideologiziranja, i sl.). Osim ovih vanjskih faktora teško stanje Bošnjaka je posljedica i njihovih vlastitih slabosti, unutarnjih ideoloških i političkih suprotstavljenosti i sukobljenosti. Zapravo, ove druge predstavljaju glavnu prepreku afirmaciji ukupnosti njihovog identiteta. Ipak, što je najvažnije, Bošnjaci su odolijevali i, zahvaljujući začuđujućoj vitalnosti koja ih još krasi, oni su uspjeli afirmirati se i potvrditi kao politički narod.

☉ Proteklih dana iz štampe su izašla *Đozina Izabrana djela*. Bili ste njegov bliski saradnik, stoga bi bilo zanimljivo čuti Vašu ocjenu njegove uloge u razvoju religijskoga mišljenja kod nas.

Želim istaći da se ponosim činjenicom što sam u ranoj fazi svoga obrazovanja

bio učenik Huseina efendije Đoze, da bih kasnije, nakon povratka sa studija u Maroku, s njim dugo vremena radio, prvo u redakciji lista "Preporod", a potom na projektu prijevoda Buharijine zbirke hadisa (recenzija i redaktura). Prema tome, zahvaljujući dragom Bogu, imao sam priliku dobro upoznati svestranu, višedimenzionalnu ličnost Profesora. Stoga, odgovorno kazujem da je Husein efendija Đozo najznačajniji muslimanski mislilac u nas u prošlom stoljeću, naš najveći reformator na području islamske misli, i pripada vrhu mislilaca u muslimanskom svijetu koji su dali golem doprinos u pokušaju da svojim razumijevanjem Božije poruke ljudima i promišljanjima duha novog vremena pomognu muslimanima da valjano odgovore na izazove s kojima su se suočili i tako se što lakše i bezbolnije uključe u tokove i procese koji su obilježili 20. stoljeće. Ovo, između ostalog, proistječe i iz činjenice da je bio aktivan član nekoliko najznačajnijih islamskih institucija u svijetu. Husein efendija Đozo bio je potpuno svjestan činjenice da muslimanski mislioci moraju učiniti dodatan intelektualni napor kako bi opće kur'anske koncepcije, načela, ideje i poruke bili kadri promisliti, razumjeti i razraditi na način da to pomogne muslimanima a i drugima da dostignu puninu života i svijeta, bez obzira na prostor i vrijeme, što i jest osnovna svrha ljudskog postojanja. Naravno, drugo je pitanje koliko je on u tom časnom

nastojanju uspio. I koliko je uspjela ta plejada muslimanskih mislilaca (Afgani, Abduhu, Rida, Mevdudi, Ibn Badis, Ibn Ašur, Alal Fasi, dr.) kojoj je on, po duhu i ideji, pripadao i o kojima je vrlo često s radošću govorio kao o svojim učiteljima i pretečama. Da bismo bili iole pravični prema njima, morali bismo sebe zamisliti u sličnim ulogama koje su oni imali i u okolnostima koje su ih okruživale, u vrijeme pune nadmoći zapadnog i potpune nemoći muslimanskog svijeta, u doba idoliziranja znanosti i tehnologije i sataniziranja Tradicije i religije. Ovi ljudi, među njima i naš Husein efendija, za razliku od drugih brojnih mislilaca i alima, su svojom voljom odlučili preuzeti odgovornost, angažirati se. U tome je njihova zasluga i hrabrost, jer preuzimanje odgovornosti uvijek predstavlja rizik, i stoga mnogi zaziru od toga. Husein efendija je pojave i procese vidio kao izazove a ne samo kao prolazna stanja. Zato se on angažirano upustio u ove izazove i tako se kao ličnost stavio u pitanje, bio otvoren prema problemima koji su dolazili odasvud “kojima ne treba samo odolijevati nego koje treba povesti u susret svijesti konačnosti ljudskog činjenja i djelovanja, ali istodobno i svijesti beskrajnog zadatka rješavanja.” I kao logičan zaključak nameće se zadaća da se djelo i uloga Huseina efendije Đoze moraju temeljitije, a to znači kritički, sagledati. I na kraju, ja osobno Profesoru dugujem mnogo,

upućujući dovu dragom Bogu da ga obraduje Džennetom, a uvjeren sam da ovo osjećanje duga prema njemu imaju mnogi.

☉ Unutar duboke krize modernoga svijeta sve više se postavlja pitanje odnosa religijske tradicije i moderniteta ili, bolje, korelacije islamske tradicije i suvremenih historijskih tokova. Kako Vi gledate na tu vezu?

Istina je da je moderni svijet, svijet u kojem živimo, u golemoj krizi koja ima svoje ishodište upravo u samim korijenima njegovim. Jer duh modernog svijet nije u suglasju s izvornom naravi čovjeka, štaviše on je okrenut protiv nje, tačnije protiv Boga Koji je stvoritelj svega i Čije prisustvo se može vidjeti u svemu stvorenom, jer “gdje god se okrenuli, pa tamo je Lice Božije” – poučava Kur’an časni. Ja prihvatam mišljenje po kome “Tradicija predstavlja božansko naslijeđe dato ljudima preko Božijih poslanika”, dok modernizam “znači negiranje svih tradicionalnih vrela”, što bi, ukratko, moglo značiti da se pristajanjem uz Tradiciju čovjek približava Bogu Višnjem, a pristajanjem uz modernizam udaljava se od Njega. Sve do modernog doba Tradicija je vodila čovjeka, danas moderna znanost ima potpunu prevlast nad njim. I iz toga čovjekova stanja proistječe njegova kriza o kojoj sada

svi govore. Ovdje nastaje i golemo pitanje čime i kako se današnji čovjek može izbaviti iz ove opće pometenosti. Zapravo ovdje se radi o nečemu na šta svaki čovjek ima najveće pravo – riječ je o njegovom pravu na izbavljenje. No u svijetu u kojem mora da živi danas opće raspoloženje je takvo da mu se svim raspoloživim sredstvima i na sve moguće načine nastoji poreći to pravo i spriječiti ga u nastojanja da ga dosegne. I tu započinje drama modernog čovjeka. Neosporno, on je u dubokoj krizi. Sve svete tradicije imaju jednu i istu perenijalnu jezgru – vjerovanje u Jednoga Jedinoga Boga. Moja je obaveza da kao slobodan i odgovoran Božiji stvor(enje) koji Mu se pokorava bezuvjetno i svojevrijedno (musliman) osobnim primjerom svjedočim ono što jesam. Prema tome, sve ovisi o tome prema čemu će se (moderni) čovjek usmjeriti, šta će odabrati kao svoj cilj.

☉ U traganju za odgovorom kako afirmirati i intelektualno razvijati vlastitu religijsku i kulturnu tradiciju u svijetu moćne znanosti, tehnike, ekonomije i politike 20. stoljeća, u Bosni će se pojaviti različiti pravci tumačenja islama. Da li je pluralizam mišljenja inherentan islamu i da li je on, kulturološki, politološki ali i religiološki, imao negativnoga, odnosno pozitivnog utjecaja na razvoj bosanskohercegovačkih muslimana?

Stvarnost svijeta, od njegova početka i, vjerovatno, do njegova kraja jest raznovrsnost i različitost, pa prema tome i različitost mišljenja ulazi u sam njegov temelj. Ovdje se postavlja ključno pitanje: kako osigurati da ova mozaičnost svijeta, raznolikost među ljudima i raznovrsnost ideja budu imućstvo njegovo a ne razlozi isključivosti i nasilju, a u svjetlu veličanstvenog kur'anskog načela iz poglavlja *El-Hudžurat*, 13, drukčije rečeno, kako će neko svoje osjećanje o ispravnosti svojih uvjerenja prenositi drugima a da pri tome čini dobro a ne nasilje. Za Bosnu stoji tvrdnja da je “jedina evropska zemlja koja ukupnost svog trajanja temelji na jedinstvu religijskih razlika, i to onih koje su presudne za miran i postojan svijet... Takvo nastojanje moguće je ocrtati i preko nekih paradigmatičnih zapisa iz povijesti Bosne.” Bosanski ljudi su uspijevali, usprkos brojnim nastojanjima i nasrtajima izvana, sačuvati sadržaj ove ukupnosti, o čemu i danas svjedoče brojni bosanskohercegovački gradovi i sela. Te svoje religijske raznolikosti bosanski ljudi su mirili živeći međusobno u punom povjerenju u okviru svojih svetih tradicija. Čak i onda kada se u mijenama vremena mijenjao i pravni položaj njihove zemlje “njinu cjelinu sačinjavat će vjerska raznolikost kao njezina narav.” Osim tradicijskog postojanja i drugi društveni tok Bosne – njezino moderno društvo u kojem, nažalost,

“unutarnje napetosti jačaju, različitosti postaju sve neshvatljivije, a potreba za razgraničenjima i osamljivanjima na zasebnim i homogenim teritorijama sve prisutnija...Mržnja postaje sve više sadržaj života, jer različitosti nisu više prevodive jedna u drugu...” Dakle, riječ je o dva sasvim oprečna društvena toka koji su danas na bosanskoj sceni. Koji od njih će preovladati ovisi prije svega o tome uz šta će sadašnji bosanski čovjek pristati: da li uz svoju tradicijsku intelektualnost u okviru koje će miriti postojeće različitosti, živeći u povjerenju s drugima, ili, pak, uz moderni koncept koji odlučno poriče svaku svetu tradiciju, proglašavajući apsurdnom svaku mogućnost življenja u njezinom okviru.

☉ Iz relativno kratke vremenske distance kadri smo danas ocjenjivati ulogu religijskih zajednica i crkava u ratnim događanjima u Bosni i Hercegovini. Neki analitičari su skloni tvrditi da su vjerske institucije i kler u odsudnim trenucima bili instrumenti velikih nacionalnih ideologija i politika. Šta Vi o tome mislite?

Među osnovna obilježja Balkana spada i mnoštvo kultura na vrlo skućenom prostoru. A tamo gdje postoji bilo koje mnoštvo, postoji realna opasnost razdvajanja visokim i čvrstim zidovima. Naravno, suživot na malom

prostoru ne ugrožavaju narodi/nacije po sebi, već to čine njihove nacionalne ideologije i njihovi velikodržavni projekti, koji unose nemir u srca drugih i raspiruju strasti u njihovim dušama. Čini mi se uputnim podsjetiti da su u Evropi religija i politika vrlo dugo bile međusobno pomiješane, pa su ovdje tokom 19. i 20. stoljeća crkva i država, svjetovna i duhovna vlast, vodile žestoku borbu za prevlast. Za razliku od Sjedinjenih Američkih Država, gdje se religioznost od samog početka smatrala domovinskom vrlinom, u Evropi je dugo vremena postojalo snažano antiklerikalno raspoloženje. Na kraju, ipak je pobijedila Država, tako da je nacija zauzela mjesto koje je imala religija. Situacija je bila znatno drukčija u istočnom dijelu Evrope i na njezinom jugoistoku, na prostoru Balkana, za vrijeme komunističke vladavine. Ovdje je dugo silom podržavana ideja internacionalizma, što znači da religija nije mogla imati nikakvu javnu ulogu u društvu. To je bio jedan od razloga što će se odmah nakon implozije komunizma na čitavom ovom prostoru ispoljiti snažana volja za povratak etnonacionalizmu, kada ovdašnji narodi ponovo za temelje novih nacionalnih država uzimaju kulturu, jezik i religiju, i etniju. Istovremeno, na prostoru bivše Jugoslavije dolazi do brutalnog radikaliziranja etnonacionalnih programa, do pokušaja implementiranja velikodržavnih projekata, što će prouzrokovati masovna

ubijanja, preseljavanja i protjerivanja ovdašnjeg stanovništva, tačnije, etničko čišćenje i genocid.

Nažalost, i religijske zajednice u BiH su se u tom smislu politizirale, a neke su bile vrlo aktivne u provođenju programa velikih nacionalnih ideologija i politika, o čemu postoje nepobitni dokazi i činjenice. Na scenu je snažno stupio religionacionalizam. Zlo je još veće kad se zna da naše, bosanskohercegovačke, religijske zajednice baštine tri svete tradicije čije je ishodište jedno i isto – vjerovanje u Jednog Boga. Prema tome, one su to mogle učiniti samo iznevjeravanjem, poricanjem tog ishodišta, čime su nužno morale poreći i svoju svetost, bit svoju. Naravno, i ostale svetosti. A upravo je osjećanje svetosti *drugih* i njihovog prava na “dručkijost” bila glavna odlika ukupnosti bosanskog bića. Očito je da sada nije tako, i da mnogi koji žele razoriti biće ove zemlje i uništiti bosanske ljude nastoje da što duže zadrže ovo konfuzno stanje. Ako religijske zajednice, zaista, žele da svoju časnu misiju vrše u duhu jedne i iste Predaje, Čiji je govor punina raznolikosti i mnoštva, onda one ponovo moraju prepoznati i osjetiti svetost *drugog* i “potrebu slušanja *drugog* bez obzira na to što određuje njegovu drugost.” U ovom smislu, svaka druga alternativa ima veći rizik. Moglo bi se, s dosta tačnosti, reći da se ovo može smatrati paradigmatičnim rješenjem, pogotovo jer se u prošlosti pokazalo djelotvornim. Kao prepreka njegovom

prihvatanju danas stoji pojam slobode za koji modernost zahtijeva da bude općeprihvaćen, a kojem je oduzet bitan dio sadržaja slobode kao takve - dostojanstvo, tačnije svetost. Jer moderna znanost - temelj modernosti - nema u sebi sposobnost prepoznati svetost ni u čemu i, shodno tome, ona je poriče. Međutim, tu sposobnost i mnoge druge koje su bitne za čovjekov intelektualni i duhovni život imaju sve svete tradicije. I još više, one imaju povijesno iskustvo koje se pokazalo vrlo djelotvornim za suživot među raznim narodima i njihovim religijama i kulturama. Imajući u vidu stanje duha našeg vremena, nije teško predvidjeti da će se sadašnje sukobljenosti nastaviti i u budućnosti. A možda i produbiti.

☉ Nakon svršetka rata u Bosni i Hercegovini, generalno gledano, došlo je do pojave novih vjerskih sekti, odnosno novih religijskih učenja i zajednica, u literaturi ga označavaju fenomenom *new-agea*, koje legalno djeluju i ostvaruju svoju misijsku funkciju u našem društvu. Vi ste osoba koja je proteklih godina bila najneposrednije vezana za naj-odgovornije institucije i organe naše vjerske zajednice, stoga nas jako zanima da li je Zajednica sistematično pratila ovu novu kulturnu pojavu i koji su njeni najvažniji pokazatelji?

U BiH teče vrijeme svekolike tranzicije, kada se ranije forme i oblici zamjenjuju novim, pri čemu iskrsavaju brojne nedoumice i golemi problemi. Naravno, takva situacija priječi da se stvari poredaju na njihovo mjesto. To predstavlja naročitu poteškoću onima koji se u izmijenjenim okolnostima nisu uspjeli dobro i blagovremeno organizirati i usmjeriti svoje djelovanje u pravcu novonastalih zahtjeva i potreba. Osobno smatram, dakle ne govorim ni u čije drugo ime, da naše najznačajnije institucije, i religijske, i kulturne, i nacionalne, i političke (ovdje redosljed njihov nije posebno bitan), snose golemu odgovornost za sadašnje teško (mnogi tvrde najteže) stanje u kome se našao naš narod, a koje je ponajprije samo logična posljedica oštrih ideoloških i političkih, a u najnovije vrijeme, nažalost, i vjerskih suprotstavljenosti i sukobljenosti unutar nas samih. Mi smo sada toliko zabavljeni sami sobom, jedni drugima, da više nemamo ni vremena, ni znanja a niti volje da brinemo o ičemu drugom makar ono po značaju za sve nas predstavljalo naš prvi prioritet. Na golemu žalost, bošnjački narod, ovdje se prvenstveno misli na elitu koja ga danas predstavlja i upravlja nad njim – političku, kulturnu, vjersku, nema konsenzus ni o jednom ključnom pitanju svog strateškog razvoja (političkog, nacionalnog, znanstvenog, ekonomskog, kulturnog, vjerskog i dr.). Razlog je samo jedan: oni ne umiju i ne žele da (pred)vode

– oni samo žele i hoće da vladaju. Sve te institucije, bez razlike, hoće da vladaju, a ne da usmjeravaju. I stoga, po svom ustrojstvu i djelovanju, one liče više na ljude koji njima upravljaju nego na načela koja proklamiraju. Prema tome, odgovor na gornje pitanje je kratak i jednostavan: smatram da IZ ne prati tu pojavu ozbiljno, nema valjano znanje o fenomenu *new-agea*, i, logično, nema validne pokazatelje o tome.

☉ Sa druge strane, i unutar islamske zajednice došlo je u postratnome periodu do pojave čitavog spektra ideja i tumačenja, tako susrećemo brojne forme islamskoga tesavufa, islamskoga ezoterizma, šiiskog učenja, zatim predstavnike puritanskoga reformizma selefijskoga usmjerenja. Šta mislite čime je ovakva pojava izazvana i koliko se to može odraziti na razvoj islamske zajednice u Bosni i Hercegovini ubuduće?

Islamska zajednica, po svojoj definiciji, baštini cjelokupno tradicijsko vjersko naslijeđe i islamsku (muslimansku) kulturnu baštinu u nas. Zaista, riječ je o golemom i raskošnom tradicijskom naslijeđu i golemoj i raskošnoj kulturnoj baštini ovdašnjih muslimana čiji je ishodište u njihovoj bosanskoj recepciji Božije Upute (Kur'ana) dostavljene preko Poslanika Muhammeda, sallallahu alejhi ve selleme, i njihovog pristajanja



uz njega kao *najljepšega uzora*.

Sada se ovdje nameće pitanje da li se mi odnosimo na ispravan način prema ovome što imamo, da li tim odnosom pomažemo da to naše naslijeđe i dalje traje ili, pak, prekidamo njegovo trajanje i uništavamo ga. Ako je odgovor da naš sadašnji odnos prema tradicijskoj i kulturnoj baštini koju smo naslijedili od naših predaka predstavlja, ustvari, nastavak njezina trajanja, onda imamo pravo i sve druge (pogotovo sljedbenike nekih selefističkih grupacija koji su u posljednje vrijeme i u našoj sredini počeli naglašenije djelovati) podsticati da i oni čine slično. No, pogledajmo samo primjere koji zorno govore o tome šta to mi sami u praksi jesmo. Ovi primjeri, najblaže kazano, govore o našoj (ne)brizi kad je riječ o slijedećim segmentima naše kulturne baštine: grebljima i tekijama, haremima i džamijama i mektebima i medresama.

Što se tiče naših grebalja i tekija, opće je poznato da je njih zadesila slična sudbina koja je zadesila brojna greblja i tekije gdje god je ovaj dio kulturne baštine muslimana bio ostavljen na volju raznim selefističkim grupacijama, prije svih onima koje nazivaju vehabijama. Nije nam namjera ovdje iznositi argumente za i protiv kada se vodi rasprava o tome kakav odnos imati prema naznačenom. Naime, nedvojbeno je da je Božiji Poslanik posjećivao mezar svoje majke i nad

njim plakao. A sad, pogledajmo šta je (ne)briga nas, koji za sebe tvrdimo da nam je on uzor u svemu, učinila s jednim od najljepših grebalja u Evropi – grebljem Alifakovac u Sarajevu. A o tekijama da i ne govorimo. Dovoljno je samo podsjetiti da još nije poznat status jedne od najznačajnijih među njima, tekije u Blagaju. A dobro je znano šta sve ima u njoj i oko nje.

Ono što se dešava brojnim našim haremima i džamijama još zornije govori o mentalitetu u nas, koji se bitno ne razlikuje od mentaliteta o kojem se u posljednje vrijeme u nas govori i piše kao strašno zabrinjavajućoj pojavi. Zapravo, ovakav mentalitet ide naruku svima onima koji već duže vrijeme nastoje uništiti i svekoliku kulturnu baštinu Bošnjaka i tako svoj pakleni plan potpunog uništenja muslimana na ovim prostorima realiziraju do kraja. Pa i onda kada je neka od naših džamija uspjela spasiti se od zločinačke namjere i opstati, sada se uništava njezin harem. Obidemo li neke od harema naših najljepših džamija, vidjet ćemo šta se njima sada čini. Ko je dozvolio tu ružnoću u njima, od kojekakvih nedefiniranih i bezimernih dućana do neukusno obučanih prodavača i samozvanih turističkih vodiča. U posljednje vrijeme ima pojava demoliranja naših džamija od onih koji bi da one budu onakve kakve ih oni zamišljaju u svojoj reduciranoj vjerskoj recepciji. Kažu da je najstarija naša džamija bila ona

u Ustikolini. I nju su, nažalost, srušili moderni barbari. No ni oni nisu bili u stanju uništiti njezinu kamenu građu. Je li sadašnja, novosagrađena, takva da kazuje da negujemo naš kontinuitet?

Dalje, sve doskora vjernici su ulazili u naše džamije idući ravno a samo rijetko ulaz u džamiju bio je takav da se pri ulasku moralo silaziti. Međutim, danas se oni vrlo često moraju penjati da bi ušli u njih. Istina, u bogomolje drugih vjerskih zajednica se ulazi, uglavnom, penjući se. Nikad ranije u nas se nije penjalo ulazeći u džamiju jer su one građene u punom skladu s našom svetom tradicijom. A da i ne govorimo o vanjskoj, pa i unutarnoj slici većine džamija koje se danas grade. Ipak, na jedan značajan i za naš kontinuitet veoma bitan detalj treba ukazati. U prošlosti u nas, i ne samo u nas, unutrašnji zidovi džamije bili su okićeni raznoraznim levhama. Dobro se znalo i gdje je mjesto svakoj toj levhi, naravno u skladu sa njezinim sadržajem – učenjem i porukom. I niko to, po svom nahodanju, nije mogao promijeniti a pogotovo dovesti u pitanje. Levhe s imenom Allahovim, džellešanuhu, zatim Poslanikovim, sallallahu alejhi ve selleme, pa onda imenima Ebu Bekra, Omera, Osmana, Alije, a vrlo često i Hasana i Huseina, radijallahu anhum, zračile su nekim sjajem, povećavale ljepotu i pojačavale osjećanja svima koji se nađu u njihovoj blizini. Svi znamo da je većem broju i naših džamija

danas, našom krivicom, uskraćena ta ljepota i duhovnost. I samo još jedan primjer. Zaista, sramota je i grjehota da nemamo nijednog očuvanog staroga mekteba, a mektebi čine bitan sadržaj naše kulturne baštine, koji je stavljen u funkciju za potrebe današnjih vjernika a i drugih posjetilaca. Odgovor je: dok drugi čuvaju svoju baštinu, koriste se i danas njome i čuvaju svoj kontinuitet, čineći to s ponosom i radošću, mi ne činimo ništa od toga.

Samo onaj koji je slijep i gluhi ne vidi ono što bi se moralo vidjeti i ne čuje ono što bi se moralo čuti!

Naravno, krivica za ovakvo stanje našeg duha je naša. I odgovornost, s tim što nisu svi podjednako odgovorni.

Oni najodgovorniji u nas, bez razlike, iskazuju zabrinjavajuću pasivnost i nemoć u rješavanju pitanja i problema koji odsvuda pritišću, ali zato pokazuju veliko umijeće i moć kad god se brane za propuste koje su napravili i, začudo, uspijevaju, pa čak i onda kada su, očigledno, u krivu.

☉ Posebno je tu zanimljiv fenomen vehabizma koji se već etablirao kao kontra-stav hanefijsko-maturidijskom matičnom toku tumačenja islama u Bosni i Hercegovini, o čemu se u posljednje vrijeme mnogo piše. Kako Vi gledate na ovu pojavu i na koji način je moguće premostiti trenutnu bipolarizaciju unutar muslimanske zajednice?

U nas još nema dobrih odgovora na ovo i slična pitanja, jer nema dobrih analiza ovog i sličnih fenomena. Stoga, kada se danas za ovaj problem - jer je ova pojava u nas postala problem – predlažu rješenja, vrlo često se, uslijed nedostatka znanja, čine greške iz kojih bi mogao proisteći veći problem ili, čak, više problema. Bolje je zlo (problem) trpjeti (tolerisati), nego otklanjajući ga napraviti veće zlo. Osobno mislim da smo mi u ovom trenutku negdje tu, jer ne postoji potrebna saglasnost ni u vezi s problemom niti u vezi s načinom njegova rješavanja. Da, treba nastaviti tragati za rješenjem. Međutim, postoji odgovornost za nastanak ovog problema ovdje, o kojoj se ne smije šutjeti, jer će se, u protivnom, ubrzo pojaviti drugi problemi, veći i opasniji po sve. I zato niko nema pravo o tome više šutjeti, s tim što ću ja, ako Bog da, na

drugom mjestu o ovome (pro)govoriti otvoreno.

☉ I za kraj recite nam na šta bi institucije Islamske zajednice, u svojem budućem razvoju, trebale obratiti posebnu pažnju?

U najkraćem, potrebno je početi razgovarati o svemu u nas, otvoreno i iskreno. A da bismo to mogli, moramo ispuniti prvi uvjet: imati sposobnost jedni druge (po)slušati, jer bez toga nema (raz)govora među ljudima. Istovremeno, učiniti sve da dostojanstvo ljudi ne ugrozimo. Uz podsjećanje da je pravda govorenje i pokazivanje istine.

U tome je spas za svakoga od nas i za sve nas ♦

U Sarajevu, decembra 2006.

**Razgovarao: Adnan Silajdžić**